

NEMIS TILIDA TOVUSH QISQARISHI. REDUKSIYA VA UNING TURLARI

Maqsudova Ra'no Abdumuxtor qizi

ADCHTI Roman german va slavyan tillari fakulteti nemis tili yo'nalishi 4-kurs

401-kurs talabasi

Ilmiy rahbar; Ismanova Odinaxon

Annotatsiya: Ushbu maqolada nemis tilida tovush qisqarishi, ya'ni redutsiya jarayoni va uning asosiy turlari yoritilgan. Tovush qisqarishining lug'at va talaffuzdagi roli, shuningdek, uning grammatik jihatlari ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: nemis tili, tovush qisqarishi, redutsiya, fonetika, grammatika.

Аннотация: В данной статье рассматривается сокращение звуков в немецком языке, то есть процесс редукции и его основные виды. Анализируется роль сокращения звуков в лексике и произношении, а также его грамматические аспекты.

Ключевые слова: немецкий язык, сокращение звуков, редукция, фонетика, грамматика.

Abstract: This article explores sound reduction, or the process of reduction, in the German language, highlighting its main types. The role of sound reduction in vocabulary and pronunciation, as well as its grammatical aspects, are analyzed.

Keywords: German language, sound reduction, reduction, phonetics, grammar.

Kirish

Nemis tilida tovush qisqarishi, ya'ni redutsiya, fonetik jarayon sifatida tilning talaffuzini soddalashtiradi va nutqning tezligini oshiradi. Redutsiya so'zlarning to'liq yoki qisqarishiga olib kelib, talaffuzda ba'zi tovushlar yo'qolishi yoki kuchsizlanishini ta'minlaydi. Bu jarayon, asosan, tezkor nutqda

yoki norasmiy suhbatlarda uchraydi, chunki soʻzlarni tezroq va yengil talaffuz qilish zarurati paydo boʻladi. Redutsiya tilni oʻrganishda muhim ahamiyatga ega, chunki u talaffuzning tabiiy oqimini yaratadi va suhbatni aniq va tushunarli qilishda yordam beradi.

Nemis tili oʻzining talaffuz xususiyatlari bilan ajralib turadi. Tilning fonetik tizimida tovushlar orasidagi oʻzgarishlar, shu jumladan redutsiya, talaffuzning aniq va ravon boʻlishiga xizmat qiladi. Reduksiyaning til tizimidagi oʻrni, asosan, fonetik iqtisodiylikni taʼminlashdir, yaʼni soʻzlarning qisqarishi va oddiyroq shakllarda talaffuz qilinishi. Bu jarayon koʻpincha vokal (unli tovushlar) va konsonant tovushlarning qisqarishi orqali namoyon boʻladi, bu esa nutqni yengillashtiradi va uning tezligini oshiradi.

Tahlil va muhokama

Redutsiya Tushunchasi

Nemis tilida “redutsiya” yoki “tovush qisqarishi” jarayoni — nutqda soʻzlar talaffuzini soddalashtirishga qaratilgan oʻziga xos fonetik hodisa. Tovush qisqarishi nutqning ravonligini taʼminlash bilan birga, talaffuz jarayonini ham yengillashtiradi. Bu jarayon natijasida baʼzi tovushlar kuchsizlanadi yoki butunlay tushib qoladi, bu esa tovush tizimiga oʻzgacha urgʻu beradi va koʻpincha kuchsiz urgʻuli boʻgʻinlarga taʼsir koʻrsatadi. Redutsiya koʻpincha tezkor yoki norasmiy nutqda uchraydi, biroq uning tamoyillari va turlari nazariy jihatdan ham, amaliy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega.

Redutsiyaning Turlari

Vokal Redutsiyasi

Vokal redutsiyasi yoki unli tovushlarning qisqarishi nemis tilidagi eng keng tarqalgan redutsiya turlaridan biridir. Bu jarayon ochiq yoki yopiq unli tovushlarning qisqargan va kuchsizlangan shakllarda talaffuz qilinishiga sabab boʻladi. Masalan, yuqori darajada urgʻusiz boʻgʻinlardagi tovushlar kuchsizlanib, qisqa yoki markaziy unli tovushlarga aylanadi. Nemis tilida bu, ayniqsa, “schwa” tovushi [ə] orqali namoyon boʻladi.

Misol uchun, “e” tovushi ba’zi hollarda [ə] tovushiga aylanadi yoki tushib qoladi. Bunga misol sifatida “habe” (“bor”) soʻzini keltirish mumkin. Talaffuzda “e” tovushi kuchsizlanadi va soʻz qisqaradi: [ˈha:bə] oʻrniga [ˈha:b] shaklida talaffuz qilinishi mumkin. Shu tarzda, vokal redutsiyasi lugʻaviy talaffuzni qisqartiradi va talaffuzning osonlashishiga yordam beradi.

Vokal redutsiyasi shuningdek, soʻz oʻrtasida yoki oxirida sodir boʻlishi mumkin. Koʻp hollarda oxirgi urgʻusiz unli tovushlar qisqaradi. Bu tilni oʻrganayotganlarga maʼlum darajada qiyinchilik tugʻdirsa-da, talaffuz va tushunishda muhim rol oʻynaydi. Vokal redutsiyasi fonetik iqtisodiylikning namunasi hisoblanib, nemis tilida aniq talaffuzdan koʻra nutqning ravonligiga urgʻu berilishini koʻrsatadi.

Konsonant Redutsiyasi

Konsonant redutsiyasi — undosh tovushlarning yoʻqolishi yoki qisqarishi jarayoni boʻlib, u nemis tilida koʻpincha yordamchi soʻzlar va baʼzi otlar yoki sifatlarda kuzatiladi. Bu jarayon oʻrtasidagi harflarning talaffuzsiz yoki kuchsiz shakllarda ifodalanishini taʼminlaydi. Masalan, “haben” soʻzi “ham” koʻplik yordamchi feʼli sifatida ishlatilganda, koʻpincha “-n” tovushi qisqargan yoki butunlay yoʻqolgan shaklda talaffuz qilinadi, ayniqsa ogʻzaki nutqda. Talaffuz “hab’ ich” shaklida eshitilishi mumkin.

Shuningdek, “-en” qoʻshimchasiga ega koʻplik feʼllarda ham konsonant redutsiyasi tez-tez kuzatiladi. Masalan, “wir machen” oʻrniga “wir mach'n” kabi qisqarishi odatiy holdir. Bu, asosan, norasmiy nutqda uchraydi, lekin koʻpincha suhbatning oʻziga xosligi va talaffuzni yengillashtirishi bilan ajralib turadi. Konsonant redutsiyasi grammatik tizimda ham oʻz ifodasini topadi: yordamchi soʻzlar va qisqa feʼllar kabi qisqartma shakllar suhbat jarayonida tez va tushunarli boʻlish uchun moslashtiriladi.

Oʻrtoqli Redutsiya

Oʻrtoqli redutsiya — ikkita yoki undan ortiq soʻzning birlashuvi natijasida tovushlarning qisqarishi boʻlib, bu holat koʻproq oʻzaro muloqotlarda uchraydi. Ikkita soʻz birikib, yanada qulay talaffuz qilinadigan shaklga oʻtadi va soʻzlar

orasidagi tovushlar qisqaradi yoki birlashadi. Bu jarayon nemis tilida “sandhi” effekti orqali amalga oshiriladi va, asosan, norasmiy nutqda namoyon bo‘ladi.

Masalan, “Ich habe es” iborasini olaylik. Bu ibora tez nutqda “Ich hab’s” shaklida qisqarishi mumkin. Bunda ikki so‘z birlashib, qisqa talaffuzga ega bo‘ladi va bu o‘z navbatida suhbatning tabiiyligini oshiradi. Boshqa bir misol sifatida “das ist” iborasining “das” shakliga qisqarishini keltirish mumkin. Bunday o‘rtoqli redutsiyalar grammatik jihatdan rasmiy shaklda qo‘llanmasa-da, ular nemis tilida talaffuzni soddalashtirish uchun keng qo‘llanadi va ko‘pincha og‘zaki suhbatlarda yoki informal muloqotlarda uchraydi.

Nemis Tilida Redutsiyaning Grammatik Roli

Redutsiyaning grammatik rolga kelsak, bu jarayon ko‘pincha yordamchi so‘zlar va ayrim fe’llarning qisqarishida namoyon bo‘ladi. Yordamchi fe’llar, ayniqsa “sein” va “haben” kabi ko‘p uchraydigan fe’llar, qisqarishga moyildir. Bunday qisqarish nutqning oqimida so‘zlar o‘rtasidagi bo‘g‘inlarning tabiiy ravishda birlashishini ta’minlaydi va ayniqsa tezkor suhbatlarda talab qilinadi.

Bundan tashqari, redutsiya yordamida o‘zlashgan qisqa grammatik shakllar talaffuzni soddalashtiradi va unga fonetik qulaylik kiritadi. Masalan, “ich habe” (menda bor) gapida “habe” so‘zining qisqarishi “hab” shaklida namoyon bo‘ladi. Shu tariqa, so‘zlarning grammatik roli saqlanadi, lekin talaffuzni yengillashtiruvchi redutsiya yordamida qisqartiriladi. Shu bilan birga, fe’lning grammatik vazifasi ham barqaror bo‘lib qoladi va til o‘rganuvchilar uchun tushunishni osonlashtiradi.

Boshqa bir grammatik redutsiya jarayoni sifatida artikl yoki yordamchi so‘zlarning qisqarishini ko‘rsatish mumkin. Masalan, “dem” (erkak jins) artikli ba’zida “m” shakliga qisqarishi mumkin. Bu, ayniqsa, nutq oqimida qulaylik yaratadi va muloqot jarayonida talaffuzni tezlashtiradi. Redutsiyaning bu turi o‘rganilayotgan tilni o‘rganishda ko‘pincha to‘siq yaratishi mumkin, ammo nutq ravonligini oshirish va tushunarli suhbat shakllantirishda ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa

Redutsiya, ya'ni tovush qisqarishi, nemis tilida talaffuzni soddalashtirish va nutqni tezlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Bu jarayon tilning ravonligini ta'minlaydi, tezkor nutqda yoki norasmiy suhbatlarda so'zlarning qisqarishi orqali yengillashtiradi. Vokal va konsonant tovushlarning qisqarishi, shuningdek, o'rtoqli redutsiya tilning fonetik tizimida ijobiy o'zgarishlarga olib keladi va til o'rganuvchilarga suhbatni yanada tushunarli va tabiiy qilishda yordam beradi.

Redutsiya nemis tilida grammatik jihatlarni ham soddalashtiradi, masalan, yordamchi so'zlar yoki fe'llarning qisqarishida kuzatiladi. Bunday qisqarishlar tilning shakllarini osonlashtiradi va talaffuzni soddalashtiradi. Shu bilan birga, bu jarayon tilni o'rganayotganlar uchun ba'zi qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin, chunki redutsiyaning qanday va qachon yuzaga kelishini tushunish kerak. Biroq, redutsiya tilning tabiiy va tezkor kommunikatsiyasini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kluge, E., Seebold, E. (2002). *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 24. Auflage. De Gruyter.
2. Duden, G. (2020). *Duden – Die deutsche Rechtschreibung*. 28. Auflage. Dudenverlag.
3. Grimm, J., Grimm, W. (1854). *Deutsches Wörterbuch*. 2. Auflage. S. Hirzel Verlag.
4. Behaghel, O. (1914). *Zur Sprachgeschichte der Reduktionsvorgänge*. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann.
5. Jäger, A. (2007). *Phonologie des Deutschen*. 3. Auflage. Berlin: Akademie Verlag.
6. Kohler, K. (1999). *Phonologie der deutschen Sprache*. Tübingen: Niemeyer Verlag.
7. Vennemann, T. (2006). *Language Change in Germanic Languages*. Cambridge University Press.

8. Sabel, J. (2013). *Phonetic Reduction and Speech Economy in German*. Linguistics Review.
9. Hock, H. H. (1991). *Principles of Historical Linguistics*. Mouton de Gruyter.
10. Weber, M. (2001). *German Phonetics*. Oxford: Oxford University Press.
11. Müller, N. (2008). *Linguistic Studies on Reductions in Spoken German*. Journal of Phonetic Studies.
12. McCawley, J. D. (1998). *The Phonology of Reduced Speech*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Barry, T. (1995). *Sociophonetics and Reductions in Casual German Speech*. Linguistic Analysis Journal.
14. Schmidt, C. (2000). *Spoken Language and Reduction: Analyzing Casual Speech*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
15. Walter, R. (2015). *The Role of Reductions in Language Acquisition*. Journal of Linguistic Research.